

Agricultura de regadiu i sostenibilitat

View metadata, citation and similar papers at core.ac.uk

brought to you by CORE

provided by Revistes Catalanes amb Accés

Xavier Coll Gilabert

President de la Junta de Govern dels Canals d'Urgell

L'agricultura de regadiu s'acostuma a presentar com el primer consumidor d'aigua, el més malbaratador i un dels que més contribueix a la degradació del recurs. Les comunitats de regants són conscients d'això i, alhora, de l'efecte positiu de l'agricultura intensiva en les economies rurals. Per això propugnen l'ús de tecnologies de reg més eficients i un canvi cultural envers l'aigua.

Sovint, la pagesia i especialment la de regadiu per practicar una agricultura més intensiva, és qüestionada per no ser prou respectuosa amb els recursos naturals. És freqüent llegir que el consum agrícola és molt superior a l'urbà, que cal posar preu a l'aigua de reg perquè se'n faci un ús més racional, o que l'excés de fertilitzants compromet seriosament la qualitat dels recursos hídrics. Des de la Comunitat General de Regants dels Canals d'Urgell, que abasta una extensa àrea geogràfica de les comarques de Lleida i constitueix la taca verda més gran de Catalunya, se n'és conscient de tot això, així com també que gràcies al regadiu s'ha configurat un model agrari que ha donat un gran impuls a les activitats derivades, com les ramaderes, agroindustrials i de serveis, essent el motor del procés expansiu de les terres de Ponent. Per això defensem el dret a disposar de l'aigua necessària per consolidar-lo, junt amb mesures que afavoreixin la modernització i el canvi progressiu a sistemes més eficients. Les modernes tecnologies de reg ens obren noves possibilitats, però paral·lelament els regants hem de fer un esforç per millorar les pràctiques culturals que evitin la contaminació difusa i preservin la qualitat del recurs, conscients que el futur passa per la integració ambiental de l'agricultura.

Antecedents

L'agricultura és una activitat a la intempèrie, sense sostre, i per tant sotmesa a les irregularitats climatològiques. Per la seva pròpia naturalesa, és una activitat molt exigent en aigua, ja que aquesta és indispensable per al desenvolupament de les plantes i dels fruits, una part de la qual

s'integra i una altra torna al medi. Enmig d'aquest procés i gràcies a la fotosíntesi, la planta actua talment com una excel·lent depuradora ambiental, alliberant oxigen a l'atmosfera i reduint l'anhidrid carbònic.

No és necessari que es confirmen les previsions dels científics sobre un canvi climàtic, amb una possible disminució de la pluviometria fins a un 10% i un augment de la seva irregularitat, perquè el tema de l'aigua prengui carta de naturalesa. Des de la dècada dels vuitanta, hi ha hagut un procés creixent de sensibilització en la societat sobre la necessitat de preservar el cicle integral de l'aigua, tenint cura no tan sols de millorar l'eficiència del recurs sinó també la seva qualitat, com ja propugnava la Carta de l'Aigua aprovada l'any 1968 en la conferència europea d'Estrasburg. En aquesta Carta, s'emfasitzava el seu caràcter de recurs indispensable per a tota activitat humana, no inesgotable, que cal preservar-lo, perfeccionant les tècniques d'utilització, reciclatge i depuració, perquè no comprometin l'ús posterior, públic o privat.

Aquesta sensibilització també és palesa en el fet d'haver-se impulsat i aprovat en aquest període reformes legislatives en matèria hidràulica, com la Llei d'aigües, de 2 d'agost de 1985, que a hores d'ara ja compta amb un Projecte de llei de reforma d'aquesta llei, l'elaboració del Pla hidrològic nacional i dels Plans hidrològics de conca, el Pla nacional de regadius, el Llibre Blanc de l'Aigua, o en l'àmbit autonòmic la Llei 6/1999, de 12 de juliol, d'ordenació, gestió i tributació de l'aigua.

Sembla innecessari, per evident, recalcar l'important paper que en aquest sentit

correspon a les comunitats generals de regants, com a entitats de domini públic hidràulic, que han de vetllar i garantir la més racional i solidària gestió i distribució de les aigües públiques.

Canals d'Urgell: notes històriques

L'idea de regar les planes urgellenques és de temps immemorial. Els àrabs construïren les sèquies dels pobles de la ribera del Segre i establiren en alguns indrets de la plana xarxes locals de reg derivades dels rius Corb i Cervera. Hom fa partir la història del Canal d'Urgell dels temps de Carles I, el qual signà unes ordenances encaminades a la construcció d'una Sèquia Reial, que Felip II va ampliar amb noves disposicions. A partir d'aleshores molts foren els intents per construir-lo. La pèrdua persistent de les collites per falta de pluges induïa els propis urgellencs a emprendre pel seu compte la construcció del canal, però la misèria extrema que abatia la pagesia de la comarca va impossibilitar arregar la quantitat necessària per sufragar l'obra.

Però al llarg de més de cinc-cents anys els projectes anaven fracassant, l'un darrere l'altre per motius ben diversos. Finalment, l'any 1852 aparegué a la 'Gaceta de Madrid' el Reial Decret que atorgava a l'empresa Girona germans, Clavé i Cia. la concessió definitiva –la qual la traspassà, quinze mesos més tard, a l'empresa Canal d'Urgell SA–, per un termini de 99 anys, consistent en l'execució d'obra pública (canal principal i quatre sèquies principals), la derivació de cabals del riu Segre i l'explotació d'aquells. Acabat el termini de la concessió, el Ministeri d'Obres Públiques va instruir expedient per determinar si el Canal d'Urgell havia de revertir a l'Estat, com deia el RD, de 3 de novembre de 1852, o bé als regants, tal com disposava la Llei d'aigües vigent. Per Ordre ministerial, de 10 d'agost de 1964, es resolgué que els regants d'Urgell havien de crear una Comunitat General –que es declarà formalment constituïda el 24 de desembre del mateix any– que seria titular a perpetuïtat de la concessió de l'aprofitament de

les aigües i de la totalitat de les obres precisades per al reg.

Per al millorament dels regs, ja que el Canal Principal d'Urgell no era suficient, fou atorgada a Canal d'Urgell SA la concessió del Canal Auxiliar, que fou construït per la Confederació Hidrogràfica de l'Ebre entre el 1929 i el 1932 i més endavant, l'any 1966 lliurat per l'Administració a la Comunitat General de Regants del Canals d'Urgell a perpetuïtat.

Finalment, per resolució de data 2 de setembre de 1991, el Ministeri d'Obres Públiques declarà constituïda a favor de la Comunitat General de Regants dels Canals d'Urgell la concessió d'aigua del riu Segre amb uns cabals màxims que s'han de derivar de 33 m³/s pel Canal Principal al TM de Ponts i de 8 m³/s pel Canal Auxiliar a l'embassament de Sant Llorenç de Montgai, TM de Camarasa, amb destinació al reg, proveïment de poblacions i usos industrials, i no es poden utilitzar més de 9.000 m³/hectàrea i any. Així mateix, atorgava a la Comunitat el dret a poder utilitzar les aigües drenades, les que circulen per les lleres que travessen la zona regable i les subterrànies que es trobin dins d'aquesta zona.

Els drets d'aquesta concessió es mantindran fins al dia 1 de gener de l'any 2061, d'acord amb allò que disposa la Llei d'aigües, de 2 d'agost de 1985.

Situació actual

Fins a l'any 1959 el riu Segre no tenia cap mena de regulació i les terres regables dels Canals d'Urgell es veïen condicionades a conrear una elevada proporció de cereal d'hivern, principalment blat i ordi, per la manca d'aigua a l'estiu, amb la impossibilitat de fer conreus més rendibles, com el panís –blat de moro–, l'alfals, la ceba, els fruiters o altres. A partir d'aquest any, amb l'entrada en funcionament de l'embassament d'Oliana, de 101 hm³ de capacitat, s'iniciava una progressiva transformació de les explotacions, sent cada vegada més intensives i propiciant el desenvolupament de la ramaderia com a activitat complementària.

En matèria d'infraestructures hidràuliques, és a partir de l'any 1964, el de la reversió dels canals al país regant quan s'aposta decidivament per la millora de la xarxa principal –144 km de Canal Principal, 76 km de Canal Auxiliar i 103 km de sèquies principals– havent-se'n revestit fins a l'actualitat 171 km i realitzar l'acanonament d'uns 3.000 km de sèquies de distribució secundària i més d'un centenar d'embassaments reguladors de les 21 Col·lectivitats de Regants que integren la Comunitat General.

Actualment des dels Canals esmentats es donen els següents serveis:

- Abastament d'aigua de boca a 120.000 habitants de 63 municipis, amb més de cent nuclis de població que pertanyen a sis comarques: la Noguera, la Segarra, l'Urgell, el Pla d'Urgell, les Garrigues i el Segrià, així com una important cabana ramadera, especialment de porcí que supera el milió de places amb una producció superior als dos milions de caps de bestiar anuals.
- Rega prop de 75.000 ha, sent els conreus majoritaris els d'estiu –alfals 30%, fruita dolça 30%, panís 20%, altres 5%– i en menys quantia els d'hivern –blat 15%–. Dita superfície es troba excessivament atomitzada, ja que presenta 52.717 parcel·les que pertanyen a 22.003 propietaris, amb una mitjana per parcel·la de 1,33 hectàrees, de parcel·les per propietari de 2,4 hectàrees i de superfície mitjana per explotació de 3,18 hectàrees. El reg és en un 90% per inundació o a manta i tan sols un 10% està emprant sistemes de degoteig o aspersió.
- També dona servei a més d'un centenar d'indústries, la majoria de caràcter agroalimentari, a les quals s'han d'afegir les incloses en xarxes urbanes de distribució. Quant a l'aprofitament hidroelèctric, hi ha algunes minicentrals en el decurs del Canal Principal i les sèquies principals.

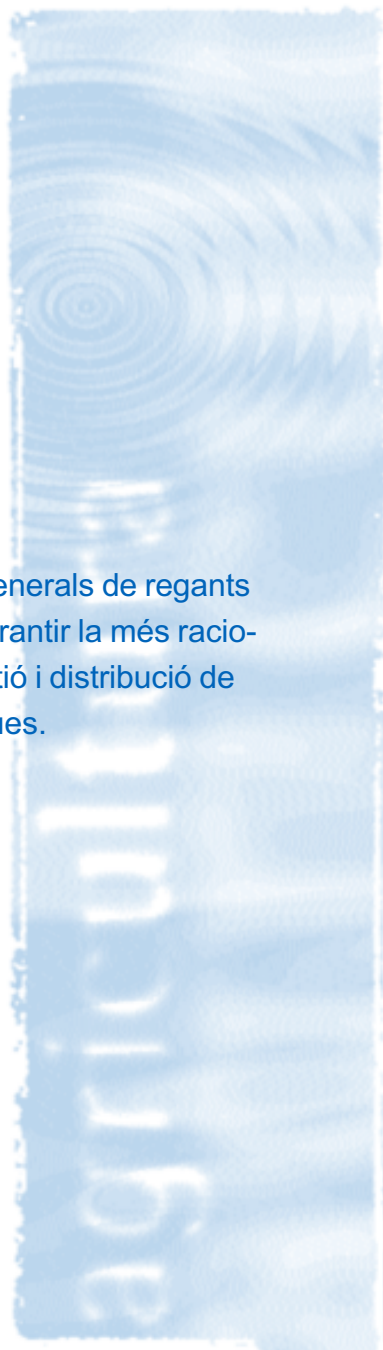
Un dels principals handicaps de la pagesia urgellenca, ha estat el poder disposar de garanties per abastar d'aigua amb normalitat els conreus propis de la zona, especialment els fruiters, els farratges, el panís

i la ceba, els quals havien experimentat pèrdues quantitatives i qualitatives considerables en el decurs dels darrers anys per la manca de reserves d'aigua a Ollana a partir dels primers deu dies d'agost. Malgrat haver-se autoimposat restriccions en els percentatges de conreus d'estiu i hivern que cal implantar, a fi i efecte d'evitar situacions crítiques a l'estiu, les dotacions normals en què s'ha vingut regant a l'Urgell han oscil·lat entorn dels 0,45 litres/segon i hectàrea, la meitat de la qual es considera una dotació òptima. A més a més, cal anotar el fet que un 15% de la zona dominada pels Canals d'Urgell es rega amb aigües procedents de l'extensa xarxa de desguassos, de baixa qualitat agronòmica, i en molts indrets s'ha de complementar amb aigües de pous. Aquesta situació de precarietat no ha propiciat uns rendiments òptims i és per això que les inversions han estat importants però insuficients. Avui, el regant suporta una derrama propera a les 20.000 ptes./hectàrea, que en el cas del panís, és l'equivalent al 20% del marge brut en un any normal, havent-se invertit en millores de xarxa principal i secundària 8.500 milions de pessetes en els darrers 30 anys.

Possibilitats derivades de la major regulació del Segre

La major disponibilitat de regulació del Segre, propiciada per l'embassament de Rialb, de 400 hm³ de capacitat, no solament saldarà el dèficit estructural de l'actual zona regable de l'Urgell, amb una dotació objectiu de 8.923 m³/ha i any, amb garanties del 90% i una modulació d'estiu alta, sinó que possibilitarà l'ampliació de la zona regable de l'Urgell en 4.000 ha i la posta en regadiu de 2.000 ha de compensació en la zona afectada de Rialb i aigües

Les comunitats generals de regants han de vetllar i garantir la més racional i solidària gestió i distribució de les aigües públiques.

amunt, a més a més del desenvolupament de la nova zona regable del Canal Segarra-Garrigues, amb 51.764 ha. al marge dret i 20.000 ha a l'esquerre. Addicionalment, mitjançant elevació d'aigua del baix Ebre s'aconseguiran les garanties mínimes establertes en el Pla hidrològic de la conca de l'Ebre.

Són igual de rellevants les altres millores implícites amb Rialb, com les següents:

- Millora en l'abastament d'aigua a gairebé la meitat de la població de les comarques lleidatanes, que sovint pateixen restriccions a la segona meitat de l'estiu.
- Prevenció de riudes, tan importants com la dels anys 1907, 1937 i 1982.
- Compensació mediambiental: Permetrà l'establiment de cabals ecològics o de manteniment, que afavoriran la biodiversitat de la fauna i la flora del riu.
- Contribució al manteniment de l'objectiu C-2 de qualitat de l'aigua del riu Segre, cosa que facilitarà els tractaments per a la seva potabilització, si escau.
- Aprofitament hidroelèctric, amb un augment entorn del 35% sobre la producció hidroelèctrica actual en el riu i canals de derivació, fet que suposarà un estalvi de combustibles fòssils o tradicionals i reduirà la contaminació per emissions de diòxid de carboni.

Modernització dels regadius.

Aspectes ambientals

L'optimització de l'aigua per a regs, tendents a economitzar i racionalitzar el recurs és una obligació contemplada en la Llei d'aigües vigent i especificada en els Plans hidrològics. La Comunitat General de Regants dels Canals d'Urgell es troba en un procés de modernització que inclou l'adequació de les Ordenances i Reglaments de la Comunitat a les noves exigències socials amb l'objectiu d'aconseguir una gestió integrada de l'aigua, facilitant els canvis a sistemes de reg i de distribució més eficients, que permetin una millora del reg en parcel·la, amb menys necessitats de mà d'obra i de manteniment i major nivell tecnològic.

En aquest sentit, es considera important efectuar els següents treballs:

- Diagnosi sobre l'estat de la xarxa principal i de distribució, impulsant la seva rehabilitació i millora, amb atenció preferent al revestiment dels trams de terra i les obres singulars, com els túnels, sifons o aqüeductes.
- Avaluació dels sistemes de reg ja implantats, efectuant programes d'estudi de la correlació existent entre dotacions de reg aplicades i rendiments obtinguts.
- En regs a manta, instar l'anivellament periòdic del terreny per evitar pèrdues per percolació o escoorrentiu.
- Incentivar el canvi a sistemes de reg més eficients, com l'aspersió o el degoteig (localitzat), promovent la fertirrigació com a millor mètode pel control de l'adobat. En fruiters, on sembla el més recomanat per a la seva implantació, el 82% de la superfície encara es rega per inundació i només el 16% és localitzat. El regatge d'aspersió és reduït i sovint s'utilitza per a la protecció contra les gelades de primavera.
- Conscienciar i promoure la necessitat de la concentració parcel·laria, a priori difícil per la interferència amb els conreus establerts, existència de microclimes, tipologies del sòl i altres factors. Tot i això, una altra possibilitat serien els plans d'explotació conjunta, basats en l'agrupació d'explotacions.
- Oferir als regants una informació puntual de dades agroclimàtiques de la zona que els permeti en cada moment i per a cada conreu, saber quines son les necessitats d'aigua, per poder aplicar la dosi de reg òptima.

Fins al 1959, la manca d'aigua a l'estiu feia que les terres regables dels Canals d'Urgell cultivessin molt cereal d'hivern i fossin impossibles conreus més rendibles com el panís, l'alfals, la ceba o els fruiters.

- Desenvolupar el Projecte de regulació dinàmica dels canals i sèquies principals, que contempla la construcció de dues basses de cua al Canal Principal i al Canal Auxiliar respectivament, així com altres de regulació intermèdia, la instal·lació de comportes de nivell constant, l'automatització de les preses de derivació i telecomandament des de la seu central.

Preservar la qualitat de l'aigua és prioritari, per això s'han de respectar els cabals de manteniment o ecològics dels rius i també actuar en els següents àmbits:

- Aconseguir disminuir la contaminació difusa de nitrats a les aigües, d'acord amb la Directiva nitrats (91/676/CEE), per les seves implicacions mediambientals i sanitàries. Cal recordar que un aigua amb més de 50 mg de nitrats per litre és no potable, fet que acaba provocant problemes d'abastament a les àrees rurals i en indrets de població dispersa, entre d'altres.
- Evitar o disminuir els problemes de contaminació difusa a les aigües originats per la matèria orgànica o el fòsfor, atès l'important cens ramader de la zona, que supera el milió de places de porcí, amb la conseqüent producció de residus. La gestió dels fems i purins s'ha de basar tant en criteris agrònomic com ambientals, ja que s'ha realitzat darrerament un desplegament important de la implantació d'activitats de gestió de residus ramaders, ja sigui en basses col·lectives de purins que permeten la seva incorporació progressiva i acurada a les finques de conreu o en plantes de tractaments de purins que realitzen un assecat de la fracció sòlida del purí mitjançant el calor produït en una planta de cogeneració i un tractament biològic de la fracció líquida.
- Fora insostenible que no hi hagués unes mesures administratives de planificació, seguiment i control per dur a terme els Programes d'actuació per a les zones vulnerables, d'acord amb el Codi de bones pràctiques agràries (CBPA), tasca feixuga

que requereix molta formació dels pagesos, ramaders i gestors del territori.

Conclusions

Malgrat haver-se aprovat els Plans hidrològics de conca, els problemes de l'aigua no acaben de trobar una solució que satisfaci tots els sectors implicats. Es disposa d'un instrument, el Llibre Blanc de l'Aigua, que ha de servir de base per a la discussió del Pla hidrològic nacional i de la reforma de la Llei d'aigües, però és necessari que el debat s'obri a tota la societat, que es coneguin i es comprenguin els programes de protecció i utilització de l'aigua i que es doni una resposta social a la necessitat de millorar, garantir i ampliar les disponibilitats dels recursos hídrics. En aquest sentit, la Llei catalana 6/1999, d'ordenació, gestió i tributació de l'aigua, pot contribuir decisivament en la preservació, la protecció i la millora del medi, establint un règim de planificació i economicofinançer del cicle hidrològic.

Quant al regadiu, pensar que la repercussió dels costos en les tarifes de l'aigua ha de tenir un caràcter decisiu i així poder disminuir les demandes del sector, pot ser un greu error, ja que la demanda d'aigua de l'agricultor, en funció del preu, resulta molt inelàstica en el tram final, ja que els consums no es redueixen fins que els preus són molt elevats, amb unes conseqüències de tipus econòmic, agronòmic i socials importants (pèrdua de competitivitat, de diversitat de conreus i de feina per la seva repercussió en les indústries associades). D'altra banda, la modernització dels regadius tradicionals com els de l'Urgell, amb 140 anys d'existència, suposa un repte important. Els problemes estructurals d'aquests regadius exigeixen actuacions integrals difícils i costoses d'implantar, però encara que tímidament ja s'han iniciat d'una manera creïble i raonada. La millora de la gestió del recurs ha de ser matèria obligada i prèvia a les inversions, però els beneficis socials derivats de les mateixes han de compensar als que les han portat a terme, ja que d'una altra manera serien inassolibles pel sector.

Finalment, de la mateixa manera que en el sector agrari hi ha una preocupació permanent per reduir el consum d'aigua, cal que la societat urbana també faci el mateix, i no solament en termes de productivitat, sinó de sostenibilitat, que permeti satisfer les necessitats de la població actual sense comprometre les necessitats de les generacions futures, respectant la biodiversitat i mitjançant una adient organització social ●

Bibliografia

- MATEU, J. [et al.]. El tresor dels Canals d'Urgell. 1996.
- VILA, J. Els Canals d'Urgell i la seva història. 1992.
- FEDERACIÓN NACIONAL DE COMUNIDADES DE REGANTES. Impacto de la política de precios del agua en las zonas regables. 1999.
- COLL, X. Comunicación en IX Congreso Nacional de Comunidades de Regantes de Zaragoza. 1998.
- COLL, X. Comunicación en el I Congreso sobre cabals ecològics. Terrassa. 1999.
- BOLEA, J.A. Las comunidades de regantes. 1998.
- MINISTERIO DE MEDIO AMBIENTE. Libro Blanco del Agua en España. 1998.
- COMUNITAT GENERAL REGANTS CANALS D'URGELL. Memòria dels SSTT. 1998.
- DARP. Regadius, present i futur a Catalunya. 1999.